

האינטרנט כמשל

החינוך הדתי, מצב הנוער, משבר הדת, הפוסט-מודרניזם, ההתחלנות. שברי מושגים אלו כבר הפכו לקלישאות, המופיעים בצירופים שונים באינספור מאמרים. למי אין נגיעה לנושא? יש לנו ילדים, ולילדים יש חברים, וכולנו עומדים בחשש חשדני מול התהליכים העוברים על "הנוער" ומנסים לטכס עצה ולהתמודד. נכון, יש לנו נוער נפלא, אבל כל כך מורכב! בני נוער רבים ממשיכים בהתלהבות את הדרך שעליה חונכו, אם בישיבות תיכוניות, בישיבות ההסדר או בישיבות הגבוהות ואם בתיכונים ה"פתוחים" ובאקדמיה. אבל מאיפה מגיעים "ילדי הגבעות" הכופרים בכל סמכות, ועם זאת מלאים אידיאלים יהודיים מעורבים בתמהיל "ניו אייג'י" שמי יודע מאיפה קלטו? וכל מצבי הביניים שצצו פתאום בין דתיות לחילוניות! מאיפה צצו החבר'ה המלאים דבקות רוחנית מופלאה, בצירוף מוזר לחירות שהם נוטלים לעצמם לבחור את המצוות (והאיסורים) הנראים בעיניהם? והנה הגעתי לטווח נגיעה מנושא החירות המינית, שוודאי אינה חידוש של הדור הנוכחי ואינה מאפיינת את כל הנערים המדוברים, אבל בכל זאת יש בה חידוש מסוים: אולי לראשונה אנו פוגשים נערים שאינם חשים בסתירה בין מרכיביה השונים, הדתיים והאחרים, של זהותם. דימוי אפשרי לתהליך יהיה נהר שאינו משנה את נתיבו אלא מתפצל לאינספור ערוצי משנה, זורם לכמה כיוונים מנוגדים בו זמנית ומאיים להציף חבל ארץ שלם.

מול תופעה מאיימת כזו נזעקים בעלי כוונות טובות ומטכסים עצה כדי לבלום את הסחף, לנסות להטות את הזרם לאפיקים ראויים. השאלה האולטימטיבית היא, כמובן, איך שומרים את המתבגרים הדתיים בבית ושומרים עליהם מהשפעות תרבותיות הרסניות; מה עוד שהעולם התרבותי מסביבנו הוא באמת במצב רע, מלא כפירה ופריצות, צביעות ואלומות. איך שומרים על הנערים הרכים האלה שלא יחלו מרוח הפרצים?

למרות חשיבותה של השאלה הזו, נדמה לי שעצם ניסוחה הוא הודאה בכישלון, ושהעמדתה במרכז מחשבתנו תביא באמת לכישלון חינוכי מהדהד. משל לחברה מסחרית, ההולכת ומאבדת את שוקיה המסורתיים. ידוע שאם חברה כזו תנסה לנהל מלחמת מאסף: לפנות לתחושות הנאמנות של לקוחותיה הוותיקים, או להשפיע על הממשלה להעלות מכסים וכיוצ"ב, סופה פשיטת רגל מחפירה. תקומה תהיה לה רק אם תנסה לכבוש מחדש את השוק: לבדוק את צורכיהם הממשיים של הלקוחות הפוטנציאליים, להציע להם מענה יותר מוצלח ממתחרותיה ולנצל את יתרונותיה היחסיים.

התורה אינה מוצר מסחרי. ובכל זאת, אם ברצוננו לפנות לשדרה הרחבה של בני הנוער ולקרוא להם לדבוק באורחותיה, עלינו לשכנע אותם שדווקא בה ימצאו מענה למצוקותיהם הקיומיות. נער - ממש כמו אדם בוגר - רוצה קודם כול לחיות חיים ראויים וטובים, חיים שיוכל לחוש בהם סיפוק וערך. החיים הם הרי תמיד מאמץ גדול, ואיך נרגיש שהם שווים את המאמץ? זו השאלה החשובה, אולי היחידה. כל חינוך השואף לקרב את המתחנך לאורח חיים מסוים - וזה כולל, כמובן, את החינוך הדתי - חייב לשכנע את המתחנך שיש בידו תשובה היכולה להנחות אותו בסבכי המציאות המוכרת לו.

א. האינטרנט כמשל

מחנכים רבים הצביעו בצדק על סכנותיו של האינטרנט, ונראה שבאמת אי אפשר להפריד אותו ממכלול הסכנות הרוחניות של הדור. כמו הטלוויזיה, האינטרנט הוא מדיום נטול עומק, קופצני, מטביע את יכולת הארגון של האדם בשפע האינפורמציה שהוא מרעיף, ובעצם מותיר אותו נטול יכולת בחירה. הטוב והרע, הראוי והירוד, הגבוה והנמוך, כולם נערמים בתודעתו של המרבה להשתמש בו, בלי שתהיה לו אפשרות אמיתית לברור את הטוב מהרע, או את האמת מהשקר. הבעיה העמוקה של האינטרנט אינה בעצם קיומם של אתרים פורנוגרפיים. הפורנוגרפיה הייתה מצויה לדורשיה גם לפניו. הבעיה היא שכל כך קל להגיע אל הלכלוך, ושהוא מגיע מאותו מקור עצמו שממנו התלמיד אמור להכין את שיעוריו וללמוד על העולם השובב. הכול נמצא על אותו מישור. הלכלוך אינו מתחבא בקמרונות מסואבים ואפלים, אלא נמצא בטווח הקשת כפתור, אותו כפתור היכול לפתוח לנער עולמות מופלאים של ידע ורוחניות. מי קובע איזו הקשה מלמדת את הדבר ה"אמיתי"? אין קריטריון. כל פריטי הידע מסתובבים בסחרחרת צבעונית, עשירה, מגרה ומרתקת. יותר מזה: המכשיר עצמו הולך והופך למשהו שאי אפשר בלעדיו. מבשרי אני למד: תקופה ארוכה ניסיתי להימנע מן הטירוף הזה, ונכשלתי. תלמידים מבקשים את המייל שלי כדי לשלוח עבודות, בני שיח חייבים להמשיך את השיח דרך הכלי הבלתי נמנע. בשלב מסוים נמאס לי כבר להשתמש בבדיחה ש"אני עוד בתקופת יוני הדואר. שלח את העבודה שלך עם יונה". גם המאמר הנוכחי נשלח במייל, ומן הסתם יוחזר לי להערות באותו מדיום.

אז מה עושים? מצנזרים, כמוכן. שמים תוכנות סינון וניתוב, בלימה לכלימה. אז מה? סוגרים את האפשרות להגיע לאתרים הפסולים מן הבית, והם מחכים לנו בבתי קפה מכובדים, שממש לא קשה להגיע אליהם בהפסקה מהשיבה. משל לבית עם דלת רב בריח משוכללת, ולידה קיר פרוץ לגמרי. אם כן למה לנו אתרי "מורשת" ו"רימון"? לא שיש בהם פסול, חלילה. אני משוכנע שכל האמצעים האלה הם חשובים ומרכזיים, ורק חשש אחד יש בלבי: שאמצעי המניעה יתפסו כעיקר ההתמודדות, וישיכחו מאתנו את הצורך לחנך את הנוער להתמודד בעצמו, להשפיע עליו באופן עמוק לחתור לאידיאלים של קדושה וטהרה כפי שחתרו אבותינו. הצנזורה לגווניה יכולה להועיל, אבל בתנאי אחד: שהנער משתכנע מעומק לבו שיש פסול באתרים המדוברים, ומקבל את הצנזורה כעזרה במאמציו ולא כניסיון לסגור בכפייה דלת שהוא עדיין מבקש לפתוח. גם במקרה כזה מדובר באמצעי משני. זכורים לי כמה וכמה בחורי ישיבה שהיו מגיעים אליי מדי שבוע לאורך תקופות ארוכות, ומספרים בכאב איך לא הצליחו להימנע מלהיכנס לבית הקפה המסוים ההוא, וממנו לאתר המטונף ההוא. זה חלק מתכונותיו של העידן החדש: הוא נוכח בכול, מציף הכול, אי אפשר להתחמק ממנו, אלא אם לומדים לראותו כפי שהוא ועומדים מולו באומץ. הווה אומר: האינטרנט אינו תופעה בודדה, אלא חלק בלתי נפרד מהוויית החיים בעידן הפוסט-מודרני. חזרנו לשאלה היסודית על אפשרות החינוך בעידן הפוסט-מודרני. אבל כדי להיכנס אליה יש להקדים כמה מילים על חינוך באופן כללי.

1 וכמו כל "התרבות הזמנית" של היום, המבוססת על "כוח המדמה", כלשונו של הרב קוק, אורות, ישראל ותחייתו פרק יז, עמ' לד.

ב. על החינוך

כתב הרצ"ה זצ"ל במאמרו "התרבות הישראלית":

החינוך של האיש הפרטי הלא הוא ההוצאה מכח לפועל, מהעלם לגילוי, את הכחות והכשרונות הנמצאים בנפש הילד בטבעה, או הראויים לפי טבעה להתקבל בה ביותר, מתוך ההשפעות החינוכיות השונות. כשגורמי החינוך – ההורים והמורים, הספרות והסביבה של הילד – מותאמים... הצלחת החינוך היא באותה מדה שהוא עומד על עמדתו הראויה ושומר את תפקידו, שהוא מתכוון כלפי הטבע הפנימי, כאשר בראו הא-להים, והשלימו, לפתחו ולשכללו על ידי האמצעים הגורמים והמסייעים השונים. ואף התרבות הכללית כך. המובן הרחב והכולל של החינוך, שהוא כולל באמת את כל עבודות רוח האדם השונות, הלא הוא כמו כן השלמת היסודות הטבעיים, גילויים, והוצאתם מכח לפועל, מהעלם לגילוי, שכלולם ופיתוחם. וכשהוא עוזב את היסודות הטבעיים, אז הוא חוטא לטבע ההויה, ואחריתו עדי אובד.

(לנתיבות ישראל ח"א, מהדורת תשל"ט, עמ' ו; הוצאת מאבני המקום, עמ' ז)

כלומר, יש לאדם מהות פנימית מסוימת, אבל יכולתו לפתח אותה ולשגשג תלויה בכלים שמעמידה לפניו התרבות שבה הוא חי. כלים אלה אמורים להיות מותאמים למהותו, אחרת החינוך פשוט ייכשל. זה תפקידה המרכזי של כל תרבות:

כשם שכל עיקר ערכם ומובנם של החיים, בכללם ובכל פרטיהם, הוא לפי מעלת התקדמות התרבות בתוכם, שבלעדה הלא הם שוממים, גלמיים, ואינם עדין בכלל חיים - כך כל עיקר ערכה ומובנה של התרבות, לכל חלקיה ומקצועותיה, הוא חשוב רק לפי ערך הדבקה, התכונות והתאמתה לטבע החיים בכללם. (שם)

באופן מרתק כותב קליפורד גירץ, מבחירי האנתרופולוגים של היום, דברים דומים על תפקידה של התרבות:

מספקת את החוליה המקשרת בין סגולתם הפנימית של בני האדם להתהוות למשהו לבין המשהו שהם - וכל אחד מהן - התהוו בו בפועל. (פרשנות של תרבויות, עמ' 60)

אמנם נקודת המוקד של גירץ היא מעט שונה מזו של הרצ"ה ומשלימה אותה. הוא אינו מדגיש את המהות המבקשת להתבטא, אלא את החיסרון החייב להיות מושלם על ידי התרבות, מבחינתו,

בני האדם הם בעלי חיים בלתי שלמים או בלתי גמורים, המביאים את עצמם לכלל שלמות או גימור באמצעות התרבות. (שם, עמ' 58)

זה תפקידה של התרבות, ללמד את האדם באיזה עולם הוא חי, מה הם חיים נאותים בעולם כזה, "מה חובתו בעולמו ולמה צריך שישים מבטו ומגמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו" (מסילת ישרים, פרק א).

ג. החינוך בעולם הפוסט-מודרני

העולם התרבותי של היום ויותר על המאמץ להבניה. המציאות נראית יותר ויותר ככאוס חסר צורה, עליז וצבעוני לעתים, אלים ודורסני פעמים רבות, עשיר ומפתה, פרוץ ומופקר, אך לעולם מתנגד לכל ניסיון להבנה כוללת או לתיקון מושכל, הנובע מתפיסת עולם מסודרת. אם זהו תיאורה של רשות הרבים בעולם של היום, הרי שההגות העוסקת בו אינה מפגרת אחרי המציאות. ואצטט מעט מזעיר. כך, למשל, הנרי ז'ירו כותב במאמרו "פדגוגיה של הגבול

והפוליטיקה של המודרניזם/פוסט-מודרניזם", על המסורת המחשבתית של כל התרבות האנושית
באשר היא:

אין בנמצא מסורת או סיפור היכולים לדבר בשם כל האנושות בבטחה ובסמכותיות...
מסורות חייבות להיבחן (רק) בהתאם למגמתן לתת שם לחלקי, לפקרטיות ולרדי
ולטפיפי... המסורת היא צורתו של הזיכרון שכנגד, המצביע על אופיין הנזיל והמורכב
של הזהויות המרכיבות את המבנה החברתי והפוליטי של החיים הציבוריים...

(בתוך: אילן גור זאב, חינוך בעידן השיח הפוסט מודרניסטי, עמ' 45)

כלומר, אי אפשר להסתמך על המסורת, לא זו הדתית, לא ההומניסטית ולא המדעית. כולן אינן
אלא זרם ארוך של שבירי זהויות שאופיו, כמו שכותב ז'ירו, "נזיל". אם כן, אולי נסמוך על האדם
עצמו, על תבונתו ואנושיותו (כפי שהיה רווח בחשיבה המודרנית הרציונלית, ובאופן אחר
במסורת הרומנטית של המערב)? אלא שז'ירו רואה גם את הסובייקט האנושי כאשליה:

הפוסט-מודרניזם רואה את הסובייקט כאוצר בחובו סתירה וכרב שכבתי, הוא שולל את
התפיסה המייחסת חשיבות עיקרית בעיצוב ההיסטוריה האנושית לתודעת היחיד
ולתבונה... (שם)

אם אין מסורת שאפשר לסמוך עלייה ואין סובייקט שיש להכשיר לחיי תרבות, לא נופתע
כשיתברר לנו שגם החינוך נתפס כאשליה בעלמא. כך כותב חיים לוסקי, במאמרו "עשר הערות
על הקשר שבין החינוך לבין אלימות, דה קונסטרוקציה וצילום":

'חינוך חינוך לכול' היא סימא שוביניסטית-קפיטליסטית ולא אמירה הגיונית
הומניסטית, כיוון שאי אפשר ואין צורך להמשיך לכפות על ילדים את מעשה החינוך
בגיל מוקדם. הילד החשוף לעולם התקשורת הפוסט-טכנולוגית מחנך את עצמו ביחס
למסך, ולחינוך ההומניסטי יגיע – או לא יגיע – בשלב התפתחותי מאוחר, אך מתאים.
כאשר הילד, כאדם, יחוש צורך לעבור תהליכים וחוויות כאלה, ייווצר אצלו צורך פנימי
והוא יחפש את המסגרת החינוכית המתאימה לשלב הרוחני בו הוא נמצא. (שם עמ' 178)

מעצם מהותו מהווה החינוך נקודת מפגש בין מסורת תרבותית לבין סובייקט אנושי צעיר
המחפש לבנות את זהותו. אבל אם המסורת התרבותית אינה אלא הסוואה מתוחכמת לריצוד
מהיר של זהויות "נזילות" (כלשונו של ז'ירו) וגם הסובייקט אינו אלא אשליה, איזה מקום נותר
לחינוך כלשהו?

ד. המחיר

זה טבעה של כל מציאות, שאיננה מאפשרת לנו "למרוח" אותה במילים יפות. המציאות הנפשית
אינה יוצאת מן הכלל הזה. מרכז, בהקדמתו ל"האידיאולוגיה הגרמנית", מביא משל על אדם
המנסה למנוע מאנשים לטבוע על ידי כך שהוא מצהיר כי משקל הגוף אינו אלא אשליה. באופן
דומה אפשר להתמודד עם בעיית הרעב על ידי הכרזה על הצורך באוכל כעל מניפולציה של
חברות המזון. אז הצהרנו, האם ההצהרה תמנע מאנשים לגווע ברעב? האם הפוסט-מודרניזם
אינו עושה דבר דומה כשהוא מצהיר כי הסובייקט אינו אלא אשליה? ומה אם יתברר שבניית
זהות היא באמת צורך נפשי עז ועמוק של האדם, צורך שתפקידה הראשוני של כל תרבות הוא
למלאו (כדברי גירץ, למשל)? האם ניסוחיה המפותלים של הפילוסופיה העכשווית יקטינו את
הנזקים הנפשיים של תרבות המסרבת למלא את תפקידה?

יש לא מעט רמזים לכך שאנחנו רק מתחילים לראות את נזקיה של תרבות חסרת הבניה ערכית. אצטט מספרו החשוב של קרלו שטרנגר, 'העצמי כפרוייקט עיצוב'. נוח לי לצטט ממנו, דווקא משום שהמחבר "מתחבר" לפוסט-מודרניזם ברמה ערכית, כפי שבולט מכל פרקי ספרו. ביושרו, אין זה מפריע לו לראות את מחירו של העידן החדש באופן ריאלי, והוא כותב:

מחקרים אפידמיולוגיים מצביעים על כך שמידת שכיחותן של הפרעות הדיכאון והחרדה הוכפלה פי ארבעה מאז שנות השבעים... אני חושב שהדבר נובע בחלקו מן העובדה שאנו מוצפים בדימויים של הצלחה... אני סבור שרבים ממבני התמיכה החברתית, שעוזרים לאנשים לחוש תחושת שייכות בעולמנו, קרסו ונעלמו מאז שנות השבעים... אני חושב שהתמקדות בעצמי, היעדר תחושה של רציפות עם הדורות הקודמים וקריסתה של תחושת הקהילתיות גוזלים מבני האדם חלק גדול מהמשאבים הדרושים להם כדי להזין את עצמם מבחינה נפשית. (עמ' 156)

אפשר להביא מקורות נוספים, אבל נראה שלפחות ברמה ראשונית הבעיה הובהרה: המציאות התרבותית העכשווית היא מן הגורמים לעלייה הדרמטית בתופעות דיכאון, חרדה, אלימות וכדו'. לכן, מכיוון שכל אלה נמצאים בעלייה מתמדת בעולם הפוסט-מודרני, לא מן הנמנע שאנו נמצאים כיום בפתחה של מגפה נפשית רחבת היקף, שאיש לא יודע לאן היא מובילה.

ה. שלילת השלילה

לכאורה מצאנו דרך התמודדות. פשוט נסביר כמה שזה רע, כמה נזק צפוי לכולם מהמשך המגמה הפוסט-מודרנית. נוקיע את חוסר הערכים המוצהר². נצביע על ההידרדרות במעמד המשפחה, על האלימות הגואה (גם אלימות הנוער, כמובן, אבל לא רק)... נראה עד כמה אצלנו הדברים הרבה יותר טובים בתחומים האלה (זו באמת לא חכמה גדולה, אבל בכל זאת).

ובתרגום להתמודדות עם האינטרנט: נחשוף את חרפתו, נספר סיפורים אמיתיים לגמרי על משברים, אפילו אסונות, שהתרחשו בעקבות התמכרות למדיום החדש. נסביר כמה קל להתמכר אליו, ונציע הגדרות מעין הלכתיות לאיסור³. אפשר להעמיק יותר, כמובן, ולכלול את ההטפה כנגד האינטרנט במסגרת רחבה יותר שתכלול הסברים מפורטים על השלילה שבאופנה הפוסט-מודרנית כולה. אולי אם נעשה זאת באופן הראוי, נצליח לבלום את הסחף.

נשמע מפתה, ובכל זאת נראה לי שלדרך כזו צפויה מפלה מוחצת. נערים לא יקשיבו, בוגרים ילגלו. למה? קצת משום שזה נשמע כחזרה נדושה על הטפות מוסר "דתיות" או "חרדיות" מוכרות ולא אהודות, קצת משום שזה נשמע יהיר, וקצת משום שזה שטחי להפליא: אי אפשר לבטל תופעה תרבותית כל כך מורכבת על ידי הצבעה על מחירה. אם זה קיים, אז כנראה שיש בזה משהו מלהיב, מרתק וסוחף (זה חייב להיות כך, שכן דווקא בעולם החדש שנכנסנו אליו דברים שאינם מצליחים להלהיב אינם שורדים). אם כן, מה מלהיב בסיפור הזה? קל ביותר לומר שלפנינו תחפושת חדשה ומתוחכמת במיוחד ליצר הרע המוכר מדורי דורות. אמירה כזו אינה שגויה, אבל האם היא מצליחה לחדור לעומק התופעה החדשה? האם היא מציעה דרכי

2 היום זו כבר לא טענה "רבנית" כנגד החילוניות חסרת הערכים. ההגות המערבית עצמה כופרת בנחרצות במושג הערך ובערך המושג.

3 למשל, הרב יהושע שפירא מצטט בספרו החשוב 'אשיב ממצולות' את הרב ואזנר, המציע להחיל על המחשב את כל איסורי הייחוד.

התמודדות חדשות, מעבר להתמודדות המוסרית העתיקה עם היצר? ואולי כדאי לנסות להעמיק מעט יותר בהבנת התופעה עצמה?

ו. חיפוש אחר השורש

כך לימדנו הרב קוק, שאין דרך להתמודד עם תופעה כלשהי בלי להבין את שורשה, ודווקא ברמתה הגבוהה, האידיאלית של התופעה נוכל למצוא את המזור לה:

המחלה הנוראה של הדור אין מקומה העיקרי לא בלב, לא ברגש, לא התאוה והפקרות, לא בידים פועלות און ולא ברגלים אצות לרעה. אע"פ שכל אלה חולים ונכאבים הנם.

אבל יסודה של המחלה הוא המח - כח המחשבה. (עקבי הצאן, עמ' ה)

לא אנסה להכריע במחלוקת הידועה, באיזו מידה משקף "מאמר הדור" את הדורות שלאחריו. די להניח שבמידה והדברים היו נכונים בשלב היסטורי אחד, הרי שאי אפשר שהשלב הבאים יהיו מנותקים ממנו לחלוטין. אמנם המציאות השתנתה, אבל לפחות עקרונות מסוימים חייבים להיות בעינם. נראה לי שחייבים לחפש את המקור הרוחני לכל בעיה, גם אם היא כוללת בתוצאותיה "תאוה והפקרות... ידים פועלות און ורגלים ממהרות לרוץ לרעה".

כדי לנסות להבין מהו שורשה של תופעה, כדאי פשוט להקשיב לדובריה. דוברי הפוסט-מודרניזם מדברים בשם הפלורליזם, הנכונות לקבלת ה"אחר", הענווה של מי שאינו מוכן לקבוע אילו אמיתות יכולות להיכנס להיכל המחשבה ואילו לא. הכול אפשרי, ודווקא לכן כלום אינו מקודש (משמעותו של "מקודש" היא הרי מובדל, מופרש ומיוחד מכל היתר). אם יש מושג מקודש הריהו ה"אחר", כלומר - זה הנמצא בסכנת הדרה הוא ההופך להיות מרכז מערכת הערכים החדשה.⁵

באופן מרתק, מסתבר שגם הרב קוק סבור שאכן הכול אפשרי, אבל לא במציאות שלנו:

כל המחשבות הן אמת בא-להות. לא יש עיכוב מכל מעלה, גם מכל חיסרון, מפני שהגודל הא-להי הוא כל כך נשגב, עד שכל חסרון הוא בו מעלה גמורה, דוגמת היפוך מדת הדין למדת הרחמים, או ההשתמשות במדות הרעות לטובה שבחיי המוסר. ואל תהי מפליג לכל דבר.

(שמונה קבצים ב, צג)

הגודל הזה, טוען הרב, מופיע גם במציאות האנושית, אבל דווקא מפאת גודלו הוא הרסני. בפסקה חשובה הוא מסביר ששורש הסוציאליזם נמצא ב"תורה המעשית" (שמונה קבצים א, פט), ומייד בפסקה הבאה הוא כותב (שם צ):

האנרכיה היא נובעת מיסוד יותר נעלה מהסוציאליזם איננה יסוד לתורה המעשית וקיומה, כי אם להדבקות הא-להית, העליונה מכל מעשה וסידור חיובי. על כן היא עוד יותר רחוקה ממקורה, שהוא עומד רחוק מאד משפלות החיים של ההוה, מהסוציאליזם, ובמצבה של עכשיו, ומצב החיים של ההוה, היא פרועה כולה, למרות הניצוץ הא-להי הנשגב המסתתר בתוכה.

ועי' שמונה קבצים א, קט; ב, שנב.

4 דיון נרחב על כך נמצא בגיליונות יח-יט של 'צהר'.

5 בולט ההבדל מהעולם המודרני, שבו כל אידיאה התהדרה באמת המוחלטת בכיסה, וביטלה את כל האחרות כעפרא דארעא. היינו אומרים שזו תשובת המשקל ממש, ואולי כבר בכך חלק משורשה של התנועה החדשה - אבל ייתכן שהשורש הוא עוד יותר משמעותי, כפי שאנסה להראות.

האנרכיזם לא היה מושג מופשט בתקופתו של הרב. הייתה תנועה כזו והיו לה גם הופעות מעשיות בדמות מפלגת ה-ס. ר. הטרווריסטית. דווקא על התנועה הזאת כותב הרב את הדברים הנשגבים האלה.

ואם הם היו תקפים לתקופתו של הרב, הם תקפים שבעתיים לעידן הפוסט-מודרני. בפסקה הנראית כאילו נכתבה במיוחד לדורנו, הרב מסביר את החסרון שיש ב"השכלה האנושית",

שהיא מצמצמת את מהות החיים, ומגרעת הרבה מלשד הבריאות שבהויה העשירה, שחלק הגון ממנה מתגלה בטבע הבריאות הגופנית והנפשית. (שמונה קבצים ב, שיא)

הצמצום הזה הוא הכרחי, אבל "מעיק", כלשונו של הרב, ולכן

כל מה שהדורות מתאחרים, והזמנים של התגלות אורה של חיים יותר מלאים הולכת ומתקרבת, מתבטל יותר ויותר הבסיס של ההשכלה האנושית מכל ערכי הקודש. (שם)

והרב שם מתאר את המצב שנוצר:

ההשכלה מתנגשת משני הצדדים, מצד המעלה, האורה העליונה הרחבה והעשירה ההולכת ומתגלה על הנשמות, מחשכת היא את אורה הכהה של השכלה זו... ומצד השני, הטבעיות הבריאה הולכת ועולה מלמטה למעלה במלא תביעותיה... מתוך דחק כפול זה, מתהוים מכאובים רבים ברוח האדם, שמתגלים בצורת בחילה בחיים, יאוש, כפירה והפקרות חוצפה וטרופ דעת, קטגוריה ומשטמה.

בלשון פשוטה: תפיסת העולם הרגילה, הבנויה על הדרה וביעור השקר והרוע, גובה מאתנו מחיר עצום, שכן בין המחשבות שסולקו מן התודעה והכמיהות הטבעיות שסולקו מהחיים יש עושר עצום של חיים התובע את ביטויו. ברמות הגבוהות ביותר מדובר באנשי רוח החשים שאין ביכולתם להדיר שום אמת מן ה"שיח". ברמות אחרות נמצאים בני נוער, למשל, החשים (ברמה אינטואיטיבית לגמרי) שפע כביר של תחושות, חוויות, אופני זהות וחיים, שכולם קורצים, מפתים ומחיים, ולמה לא, בעצם. עוד למטה מהם נמצאים "היחידים הגסים, שלקחו להם את רוח הפרצים למסוה לעולל על ידו עלילות של גזל וחמס וכל נבלה" (עקבי הצאן עמ' ג), ולצדם "ההמון הרב (אשר) הוא נמשך אל הזרם ע"י התגעשות של מהומה, ע"י סמיכה על כל איזה אבטוריטטים שלו וע"י קלות דעת" (עמ' ה).

התביעה הפנימית העומדת מאחורי הדברים היא מוצדקת בשורשה והיא עתידה למצוא לה כלים חדשים ופוריים להתגלות חדשה של חיים. אלא שבינתיים היא הרסנית. הווה אומר: הפוסט-מודרניזם הוא באמת ראשיתה של תקופה חדשה, שחבלי הלידה שלה הם בחילת החיים, הייאוש, החוצפה וטירוף הדעת המתוארים על ידי הרב. דווקא לכן ההצבעה על חומרתן של התופעות האלה לא תעזור לבלום אותן, וגם לא לתעל אותן למקומות יותר טובים.

ז. חינוך בעולם פוסט מודרני

משה רבנו עצמו נאלץ להתמודד עם מצב דומה, כאשר עמד מול קרח כשטען "כל העדה כולם קדושים": אין מקום להיררכיה, הדרה או הבחנה. לפי רש"י (במדבר טז, ו) אמר משה לקרח:

בדרכי העובדי כוכבים יש נימוסים הרבה וכומרים הרבה וכולם מתקבצים בבית אחד. אנו אין לנו אלא ד' אחד ארון אחד ותורה אחת ומזבח אחד וכהן גדול אחד ואתם ר"ן איש מבקשים כהונה גדולה? אף אני רוצה בכך!

מדוע הצהיר משה על קרבתו הרעיונית לקרח? האם באמת רצה במה שקרח רצה? נראה שכן. ברובד מסוים באמת אין מקום להיררכיה, אלא שבמציאות שבה אנו חיים עמדה כזו אינה יכולה

שלא להתדרדר לעבודת אלילים ולכלל זוועותיה. אין ספק שמשנה רצה להרחיק את קרח מטעותו, אבל לשם כך היה עליו להראות לו שהוא מבין את שורשה, ואפילו מרשה לעצמו "להיכבש" על ידי הקסם שבה - "אף אני רוצה בכך!". בלי צעד כזה אי אפשר לגשת להתמודדות עצמה (וגם זה לא מבטיח כלום, כמוכח מסוף הסיפור שם).

ושמא זוהי העמדה הנפשית הדרושה לנו כדי להתמודד עם העולם הפוסט-מודרני בכללו. ראייה מפוכחת של המלהיב שבו, הבנה עמוקה של צדדיו הגבוהים והנמוכים (שגם להם יש שורש גבוה ב"טבעיות החיים הבריאה העולה מלמטה", כפי שמסביר הרב). זו נקודת המוצא. אחר כך צריך להראות את הבעייתיות שבויתור על זהות. אדם חייב לבחור איפה הוא עומד. לדעת מי הוא ומי הוא לא. לגבש לעצמו עמדה למול מסורת הדורות שהועברה אליו. צריך להקדיש זמן לתהליך הזה: שיעורים בכיתה, שבהם יילמד חומר הקשור לנושאים מחשבתיים (למשל ספרות, מחשבת ישראל וכיוצ"ב), אבל לא בשביל להספיק חומר אלא כדי להתמודד עמו, להתווכח, להפנים. להכיר בכאב הכרוך בכך שאדם מגביל את עצמו ומוותר על סיפוקים הנמצאים מתחת ידו ממש. זה לא מובן מאליו, והנער צריך להחליט באופן מודע לבחור בכך. ולמרות הנפילות הבלתי נמנעות, הנער צריך לחוש שיש מי שמלווה אותו עם לבטיו, ספקותיו, נפילותיו, ואינו מאבד את אמונתו בו.

גם העמדה הנפשית של "אף אני רוצה בכך" אינה אמורה להישאר ברמה מופשטת (אף שהבנה כזו גם היא מועילה, ויוכיחו בני הנוער הרבים הנמשכים להגותו של הרב שג"ר, למשל). צריך להתמודד עם הפלורליזם לגווניו, להבין את הקסם ואת הסכנות שבו. הוויתור על הקסם הזה אינו מובן מאליו, וצריך ללוות אותו באהדה ובנפש קשובה.

מדובר בדרך קשה, אבל אין אחרת, לדעתי. אי אפשר לחזור לעולם שבו בית הספר היה מסוגל להסתיר את המציאות מעיניו של התלמיד. השאלות החינוכיות הישנות נוסח "למה אפשר לחשוף את הנוער" - פג תוקפן. היום אי אפשר לחסום אינפורמציה מעיניו של איש. אנחנו יכולים ללמד את הנער לסנן אותה, אם ישתכנע שסינון כזה הוא רצוי, למרות הכאב הכרוך בו.

ח. ושוב, האינטרנט כמשל

נחזור לשאלת ההתמודדות עם האינטרנט, והפעם מתוך ההקשר הכללי שלה. האינטרנט הוא אחת הזירות המרכזיות לתהליך המתואר כאן. הוא שופע אינפורמציה, מערבב אמת ושקר, מהותי וטפל, טוב ורע. והכל מושך ומפתה. ובכל זאת, מן הסתם "לפום גמלא שיחנא", ואם נגזר עלינו להתמודד עם המטלה הרי שקיימים הכוחות לעשות זאת. העוסקים במלאכה יהיו אנשים הבקיאים היטב במדיום החדש, מבינים את קסמו ומודעים לסכנותיו. תפקידם הראשון יהיה ללמד את הנער את העבודה עם המדיום הזה, לדעת לבחור את האינפורמציה הרצויה לו ולסנן את היתר - קודם כול ברמה הטכנית, ותוך כדי כך גם ברמה הערכית והנפשית. כאן אפשר להציג לו את תוכנות הסינון למיניהן, כאמצעי עזר ולא כצנזורה כפויה. לא כל אחד מסוגל לעשות זאת, כמובן (ודאי שלא משהו כמו כותב השורות האלה, שנגרר לאינטרנט בעל כורחו). צריך להכשיר את האנשים האלה, אבל לפני כן צריך לבנות את תוכנית ההכשרה, ועוד קודם לכך ללמוד להבין את המציאות החדשה לעומקה.

ומעבר לכך, כשם שאי אפשר לנתק את האינטרנט מן המכלול הפוסט-מודרני, באותה מידה אי אפשר לנתק את הפוסט-מודרניזם ממנו. כל התקדמות בשליטה על הכלי היא ממילא התקדמות בהתמודדות עם העידן החדש כולו. ייתכן שזו אחת מהמשימות החשובות ביותר של הדור הבא.